

Válasz körkérdésre

Nem panaszkodhatunk. Aligha mondhatom, hogy csupán borítófödelek csapkodása okán keletkezett porfelhő a babitsi, Németh László-i, Halász Gábor-féle esszéknek, melyek 2000 után keletkeztek, ha csupán egyet, a Mórocz T. Zsolt nagyesszéjét, a Madách *Tragédiáját* taglaló írást teszem magam elé. Ne orroljon meg senki, kanonizációhoz semmi közöm, csupán egy átlagos szorgalmú, műveltségű, korlátozott ítélőképességű olvasó helyzetében látom magamat. Akként is beszélek. Olykor tárgyilagosan. Olykor azzal a felhevüléssel, amivel Határ Győző Junior a sarokba vágta Szolzsenyicin művét, a gulágokról szólót, a következő méltatással (Intra muros) „...régii tapasztalatom, hogy aki tárgyilagos-ságra törekszik, ne olyantól szerezze be értesüléseit, akinek a tárggyal kapcsolatban »traumája van«”. Már ez is a traumatizáltság jele volna. Meg az, hogy miket vágunk a sarokba. De vissza Madáchhoz. Ha ebben a világháborgásban és felfordulásban még érdekel valakit, hogy ki?, miért?, hová?, mikor? (és az alkérdések), nem tudok jobbat, mint vegye (újra?) kézbe *Az ember tragédiáját*. Találós kérdéseinkre „találós” válaszokat ad Madách. (Nem a kinyilatkoztatás szándékával, de elmondható ez általában a műalkotásokról.) Címkefelhő. Új esszéféle lesz talán a Móroczé, amely könyvtárosi szinonimája a tárgyszavak katalógusának, másként: sorshalmaz, sorskatalógus (á la Hamvas). Egyáltalán nem mondható el az esszé tárgyáról, Madách művének – Mórocz Zsolt szerinti – belső szervezettsége összetett, akárcsak a mű genezise vagy jelenkor-tudatunkig tartó utóélete.

Utóéleténél kezdem. Egyik naplómba írtam, bizonyára nem én először, hogy ami történik, tudatrombolás. A retus is az. Hivatkozik a móroczai nagyesszé is erre, jelesen, amikor a nemzettudatot és a haladást kijátsszák egymás ellen. Mert ez a mumus létében fenyegethette a kurrens hatalmat. „Jelszavaink valának haza és haladás.” Így Kölcsey... Kifestendő az és, helyére biggyesztve pedig a vagy kötőszó. Lassan evidenciává érnek a leghajmeresztőbb fantazmagóriák. És esedékessé lesznek, elég, ha végigpillantunk a nagy médialegelőn.

BOTÁR ATTILA (1944) Veszprémben élő költő.

Esedékességében is olyan valószínűtlen, azt már Szilágyi István veti fel, a *Hollóidő* című regényében. „...Kipusztultunk, mint a magyarok. És ha még nem is egészen, de már próbálgatjuk, milyen az, mikor majd nem vagyunk. Addig próbálgatjuk, míg végül sikerül.” Az a félig-meddig archaikus hármasság, amelyben a pap, a lovag és az „átmenet”, az újként egzisztáló értelmiségi polgár (könyve főhősei) képez, a történelem nyomására kényszeredik világra. Az e század eleji látszatszópingben (ld. médialegelő, propagált egyéni sikerhajsza) és a – nem látszat – demográfiai hullámvölgyben tényleg hová leszünk? Egyáltalán: vagyunk-e? Adyval szólva, „Te álmos, szegény Magyarország, // Vajon vagy-e és mink vagyunk?” Próbálgatjuk a levést. A nem levést szintúgy. Erre az új, Európára készülő „szuzai menyegző” is befolyással lesz. Hogy valamelyik sikerüljön.

A betűk szanaszét másznak, útnak indulnak a Szilágyi regény látomásos lapjain. Nem az örült asszonyé, Hódy Ágóé a látomás. Hiszen az olvasás peregrináció. Világgá küldött a kényszer, a béklyók is a külvilág felől érkeztek. És eredtem a *Hollóidő*ben megelevenedett, szanaszét mászó betűk nyomába. Ami, meglehet a valódi vándorlásnál is kalandosabb, olykor nyugösebb. Hogy tanulságosabb, az bizonyos. Hiszen az olvasás kiszabadít az *éppen* és az *itt* korlátai közül. Jelen lehetünk a hódoltság korában ugyanúgy, akár Gellért püspök szentté avatásának előkészületeinél, a középkori Velencében, ahová az *Aranyhímzés*, Bánki Éva regénye is vitt. Gellértet mint nyomot, egy Velencében lehetséges gyermek- és ifjúkort, annak a vatikáni méretvevők előtt is megálló szakralitását, tényeit kívánja tanúkkal, dokumentumokkal hitelesíttetni a főhős. Ő, a László király által küldött csanádi püspök, Anasztáz (felszentelése előtt: Sebe), egy másik idő másik valóságában mozogva Gellértet, egykori mesterét is az elmosódás emlékezetbeli és kimondottan a városállam aktuálpolitikai keretei között leli meg. A történet izgalmas szellemi nyomozás, igazságkutatás kezdete és lehetetlenségének a felismerése a korai Velence díszletei között. Gellért, Isten küldötte a Szentföld helyett a Magyar Királyságba vetődött püspök, vagy kimondottan az egykori táltos nyolcéves kisfiának, a később püspökké szentelt Anasztáznak megmentésére tette lábát erre a földre? Olvasmányt, olvasnivalót jelent a legenda, a regény alcíme „Egy Gellért-legenda” mintha pontatlanságot takarna. Erről – a könyvet letéve – nincs szó. A szentté avatandó püspök életén való töprenkedés áll a regény tengelyében. A mű ilyen értelemben felel meg a legenda mind vallási, mind szépirodalmi műfajának. Természetesen az író Bánki Éva érdeme, hogy a sok áttételes mechanizmust (Gellért korai alakjának, ténykedésének velencei kutatását) egyetlen látomásban, nyelvi-poétikai egységben érzékelteti. A bűn, a gyilkosság, akár Dosztojevszkij műveinél, itt is szinte kelleke a cselekménynek. Ám indokoltsága homályban, a feltételezések ingatag talaján marad. Az Aranyhímzőnő és idős férje gyilkosainak kilétét, az elkövetés igazi okát sem ismerheti meg sem Sebe, sem Anasztáz püspök. A főhős nevében és alakjában megnyilvánuló kettősség (a táltosujjal született Sebe és a kereszt-

tény Anasztáz) a világlátás két útját mutatja, de – és egyben! – mindkét út elégtelenségére is utal. Már a regény elején horvátokra, dalmátokra fülelve ébred rá az idős pap: „...olyanok, mint én, gondolta, ha nem is tudnak semmit, legalább igyekeznek figyelni vagy találgatni”. Szilágyi Istvánhoz hasonlóan Bánki Éva is avatottan él a belső világban, a lélekben zajló küzdelem szakaszainak rögzítésével.

A gellérti *Deliberatio* című befejezetlen mű híven mutatja, hogy nemcsak ketősség, hanem hármasság is nyomot hagyhatott a tanítvány, Anasztáz püspök gondolkodásán. A papi hivatás mellett szorgalmasan nyelveket tanuló és nyelvészkedő Sebe-Anasztáz nyelvészeti munkálkodását az uralkodó udvarok tolmácsaként becsatornázzák hatalmi játszmáikba. Miközben mestere, Gellért művét fésülgeti, egészítgeti ki, studíroz a gondolatmenetén, meglátásain. Nem volna csoda, ha ebbe is beleütközött volna: „A világi bölcselők azonban, amiképpen nagyon jól tudod, hét eget, azaz bolygót vezettek be, amelyek gömböknek összehangzó mozgásával forognak; egyesek továbbá »forgónak« és »égőnek« akarják mondani az eget, s hogy azért hívják így, mert mint egy metszett edényre, rá vannak vésve a csillagok jegyei, s amelyeknek szférája kerekre van formálva, s középpontja a mindenfelől egyenlő távolságban körbevett föld” (ford.: Déri Balázs). Ennek a citált, több osztatú (modern) felfogásnak áldoz Bánki Éva, mikor hangot ad, bármilyen kiábrándító, az uralkodói-világi kívánságnak. Hiába, „A két kard” időszakát éljük. Az idős püspök, Anasztáz atya halála előtt felidézi az uralkodó magyar király útra indító mondatát: „...Ezt a Gellért-ügyet méltóságodra bízom, mondta Sebének László mosolyogva, egyesek azt híresztelik, hogy angyal volt, vagy egy új táltos, de mire mennénk mi egy angyallal, nekünk egy szent kell, akit a Vatikán is elfogad.” Vagy a mű másik részéről: „Az Újszövetség már nem különböztet meg jó vagy rossz növényt, elmélkedett Sebe, kiszabadítván az embereket a Törvény fogságából, oda is vezett az élő világ, a tiltott és áldott ételek, növények vagy állatok minden varázslata, a bűnök már nem érnek el minket az ételek formájában. És a szabaddulás se, töprengett.”

Forrásainak hitelességét nem firtatom, hiszen a könyv – modern nyelvezete mutatja – nem történeti munka. Inkább igazi parabolisztikus és ezredfordulós regényként olvashattam az *Aranyhímzést*.

Századunk krizeológiai, világhatalom-váltásra reagáló alkotását.

A kilencvenes évek elején kaptam egy verskérő levelet Gödöllőről, Szikra Jánostól, amelyre nem válaszoltam. Akkoriban inkább gyanakvás, mint lelkesedés telepedett meg bennem a történések iránt. Ha a Hold szétrobban és cserepeit átnevezik, az még nem biztos, hogy a világ eleje. Az még lehet amolyan osztályváza is, mint mostanában olvasom a történetet regényében (*Bácsalmási ikonosztáz*) a maturandusok fogadalmáról. A költőtől engedelmet az allegória-fabrikálásért, igazán most válogatott verseiről, a *Közép-európai nyárról* szólnék. Az említett levél elmaradt válaszáért pedig bocsánat!

Olvasva válogatott verseit, most csak egy megrendítő, „hiteles” (mert hiteles!) versét emelem ki a kötetéből. *Rothadtan párálló széttárt pávafarok*. Fene az ízlésemet, mondaná e sorok olvasója a költemény nem ismeretében. Igaz, már a cím „hangillata” eléggé távolító, s nem lévén a hosszúénekek divatban, átugorhatta a *Hitel*ben megjelent verset a Nyájás (vagy Nyűgös). Nem tette jól, ha így. Szagatottságában is igen gondosan kiérlelt, megkomponált darabja a kötetnek a „pávafarok”. „Mennek a vének // Jönnek az újak // Mennek a régi // Jönnek az új hülyék.” A végtelenített strófamondat – *szerintem*jeim számát szaporítva: metndal – a maga szögleteességében is találó, érzékeny és bátor észrevétel, közhelyszámba megy, de hogyan lesz ebből költészet. Ruth és Delila, az ószövetségi két nőtípus vonásai, spiritualitásuk és testiségük, erejük és csáberejük elegyesen vonul végig az öttételes művön. Szikra János metaforák sűrű hálójába igyekszik befogni, ott tartani azt a másik életet, azt a (számunkra) gyakran felháborító, abszurd létet, amely mégis egy velünk, egy egész a férfiével. Ady Endre *Ruth és Delila* című versének néhány sorát is kölcsönzi ehhez. Amit meghatározok, attól nem kell tartanom; szolgálatba állíthatom, szövetségeseséül szegődhetek; íme a modern mágia, Én és Te viszonylatában a „mindörökké új” perszonalizmus. A költemény első tétele az égei-tengeri és „bácska agyagsivata-gában” az 1990. július – konkrét hely s időpont. Huszonegy évet tölt „egy költemény szívében”, ahogy írja, pókegyedül. A forma informál: tépett, zaklatott, amolyan határszituációs állapot vonul előttünk tételről tételre. Mit kezd az ember a versével, mit kezd a vers a költővel? Melyik kerekedik felül? Melyik lesz börtöne (és rabja!) a másiknak? Ráadásul: „egy részeg zokni fúrja át magát az éj alélt patkánybelébe”. Nominális stílus, nagyon hosszú és nagyon kurta sorok váltakoznak. A „részeg zokni” visszatér – nőként. Csak hogy kedvet kapjunk? Aligha. Nagy a gyanú, hogy ez az atonalitás, csörömpölés, kattogás az asszociációk váltóin bizonyos alkotói-olvasói szögből: líra, szerelmi költészet, vallomás, mágikus eszközökkel történő lételméleti kutatás s egyben végzés. A Miatyánk mindig jelen időben értendő, így is mondjuk. A huszonegy esztendőnyi „pókmagányban” történő munkálkodás: ugyanennyi, sőt még több – jelen. Egyidejűség. Amelyet például a festmény megvalósít, ám a zene, a vers legfeljebb törekszik erre. A kívül helyezkedés tartását is (ld. görög drámai kórus) szövegébe iktatja – zárójelek között: „(ön azon kevesek egyike aki most szikra jános rothadtan párálló széttárt pávafarok című költeményével van elfoglalva ahelyett hogy a saját kínjaival törődne ön most az én versemmel bajlódik)”. Mind az öt részen átvonuló reflexivitás, amely „ön most” a befogadót tárgyasítja, illetve pozícionálja. Szemantikailag bevon és egyben határol. Az utalások, a vallási, kultúrtörténeti, mitológiai és aktuálpolitikai, szakrális és szexuális, földrajzi és életrajzi allúziók ehhez az egyidejűséghez („ön most”) járulnak, ehhez a költői és emberi, Szikra János-i léthez szolgálnak támaszul. Akár a nő, ugyanaz a „részeg zokni” (a költemény „C” tételében) a férfi (is). Az életrajzi mozzanatok bősége, látszólagos válogatatlansága, egymásba és szétúsztatása pontos, őszinte képet tár elénk a költőről. A XX. századot (ha csak azt!) „megjárt” XXI. századi költő-

ről. Akinek neve mindközönségesen: Szikra János. Aki leírja, hogy „ne hatódj meg önmagadtól”. A nőről pedig, a Nőről azonban minden őszinte, lírai közön-ségesség dacára: „arány // a legkülönb mégis arány”. Mi más ez a líra is, mint megvalósult, új nyelvi arány? A kölcsönzött szövegek Ady Endrén kívül Juhász Gyulától, a kortárs Léka Gézától, Bohumil Hrabaltól, Falusi Mártontól, továbbá a keresztény liturgiából származnak.

A költészet az a konkrét kiterjedése és pontja a nyelvi jelentésnek, amely mindenkit, mindent védelmébe vesz, akinek, aminek, a nevét kimondja. Rokony-vagy ellenszenv nem számít, a Human humanus és a dolgok egyként didereg-nek a kimondás nélkül. Az emberé a kimondás joga, a költőé a név felkutatása, megtalálása, embertársai elé helyezése. Ha még érvényes valamilyen sorrend.

Érvényes. Előttem Fekete Anna *Oda-vissza* című verskötete. Dísztelen, fáradt időket élvén, nem hagy el kíváncsiságom, mi az, ami magyar lírában következ-het. Fekete Anna kötete semmiféle jóslatot nem teljesít be, odaáll minden jóslat helyébe. „Vagy csak a költők műve minden, akik a szavakat konokul a valóság-ba fűzik bele?” Kérdezi a *Sorbanállás közben* című opuszban.

Az a líratörténeti tapasztalat, amely a tárgyias líra módszerét egyesíti egyetlen versben a látomásos líra, a fikciós és az emlékező-vallomásos módszerével, s mindezt a *Királyok földje* című vers egyetlen ihlet fakasztotta sodrásában olvashat-juk: ritka elsőkötetes lírikus könyvében. Korának, egzisztenciális helyének lenne ő (magyarul élő és író szlovák állampolgár, aki Bécsben orvostanhallgató, és jó-részt magyar irodalmi folyóiratokban publikál) váratlan, nyughatatlan ingapályát járó, jártató költőnéje. Hangjával, fegyelmezett-kemény szelídségével olykor komáromi hajók széllel-Dunával küszködését, olykor az elárvultság éjszakájában való botorkálást, más pontokon pedig az emlékezést szikráztatja, melegíti verssé. Ám azt sem titkolja, hogy a dolgok megnevezése ugyan a költőre hárul, de mivel „a jók és rosszak szétválasztásában” Isten nem jön segítségére, ő, Fekete Anna sem tévedhetetlen. Ez némi iróniát engedélyez is, de ne gondoljuk, hogy a poetisza „mossa kezeit”. Ha út nyílik az iróniának, az semmivel sem szélesebb, mint bármelyik modernség és XX. század váslatta költőnek, írástudónak. Teszi, ami törvényszerűnek látszik. A betűhöz tartozó műfajokat a kor kimondatlan köve-telményeinek megfelelően egybefuttatja. A valóság elemeit a művészsibe csator-názza. Mondanánk, kéretlen diagnoszták, a költői és a jelzötlen valóság határai olyannyira elmosódtak, mint soha máskor. Szikra János szavaival: „a kor korszerűtlen”. (Tehát a kor miért vár korszerű művészetet?)

Fekete Anna *Oda-vissza* című kötete az azonosságkeresés dokumentálása mellett frissítő bepillantást nyújtott a készülődő magyar líra egyik műhelyébe. Nem nehéz T. S. Eliot állításának az 1944-ben keletkezett „What is classic?” című értekezésében („...minden felsőbbrendű költő, akár klasszikus, akár nem, ki-meríti a művelte földet, és így azt, mivel mind kevesebbet terem, végül néhány nemzedékig parlagon kell hagyni”) ellenpéldájaként állítani ezt a versgyűjte-ményt. Mert semmi fallow, semmi ugaroltatás! Noha a föld (a társadalmi talaj) tápértéke itt is csökken, legalább cenzúra nincs.

- Aztán még a terebúza - bököm fel fejem Kilián László nagy regényének, a *Tengerinek* az elején, mert felöltik a bukovinai székelyek száján ismert változat. Ha Bánki Éva regénycselekménye egyféle világvége-várással esett egybe, Szilágyi *Hollóidőjének* teljes egésze felfogható volt magyarokra küldött Isten verésének „bűneink miatt”, Kilián *Tengeri* című regénye afféle sorsbékéltető, válságharangsangi alkotás. „Tánc a halállal, utánozd a halált, gúnyold ki a halált. Ha könnyű vétkekért, az ősök régi bűneiért ekkora a büntetés - kórság, betegség, kín, halál és kárhozat - akkor kell-e különbséget tenni nász és gyász között?” - olvashatjuk a könyvben. Nem siet a nász és a gyász szétválasztásában ez a beavatási regény, ahogy a szereplők (és játékuk) a középkor vásári színjátékaival lopakodik belénk, derít jókedvre, de ezen a harsányságon mindenütt átüt az, amire Karácsony Sándor a „láttam én már karón varjút” szólás elemzésével figyelmeztet. Kívül isteni babérok, francianégyes, szerelem, Velence, Bréma, ragyogó fővárosok, illatozó kövek, a fonákon pedig gondterheltség, öregség, kín, rablás, gyilkosság. Állandó és menekülésszerű utazások során a mester (Hermes) és tanítványa (Harlequin) ismerős helyre érnek. Scytia a tartomány, és ki adna róla jobb leírást Cerenynél? (Aki Kerényi Károly klasszika-filológus tudós alteregója!) Scytiának topográfiaja és lelke („veleje”) van. Öt-öt osztatú, ahogy a Hermes-kutató és az istenség által sólyommá, olykor varázspálcává varázsolt professzor tagolja a tolvajok és utasok istenének. Az öt rész: Vas-hágó, Hídvég, Erdőköve, Ülütornya, Szikesvár. Amit Scytia-Magyarhonról a mítosz istenének elárul: „...Mindig emlékezteti a világ, keletre, nyugatra ugyanúgy figyelnie kell, mindegyikkel dolga van, mindegyiket gyarapítania kell, külön egységet építve juthat csak nyugalomra. Ha keletre néz, a jövő lendülete sodródik kátyúba, ha nyugatra indul, gyökere elpattanással fenyeget” (75). A pikareszk elemekben dúskáló, több idősíkon, helyszínen, kultúrában játszódó, és ne tagadjuk: az olvasónál bizonyos „agyi bútorozottságot” feltételező regény kritikai átvilágítása, méltatása - egy-két kísérletet leszámítva - várat magára.

2016-ot írunk, a könyv 2011-ben jelent meg.